

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

THE THEORETICAL PRINCIPLES FOR ENSURING THE REGION COMPETITIVENESS

Зоряна ГЕРАСИМЧУК,
доктор економічних наук,
Луцький національний
технічний університет

Zoryana GERASYMCHUK,
PhD Economics,
Lutsk National
Technical University

У сучасних умовах функціонування ринкової економіки все частіше проявляються відмінності в рівнях розвитку регіонів держави. З одного боку, вони спричинені економіко-географічним положенням, історичними особливостями, а з другого – недосконалістю існуючої регіональної політики, яка повинна була б урахувати інтереси регіонів у контексті державних пріоритетів і створювати умови для ефективного використання наявних переваг регіонів як основи забезпечення й підвищення їх конкурентоспроможності. Зміни в ринковому середовищі супроводжуються появою нових напрямів та економічних теорій, які дають змогу характеризувати поведінку різних суб'єктів господарювання, визначити ступінь втручання держави у різні економічні процеси та явища, оцінити рівень розвитку конкурентного середовища тощо. Розробка заходів щодо підвищення конкурентоспроможності держави та її регіонів потребує розгляду історичних особливостей розвитку економічних теорій, що пройшли різні етапи становлення та дозволяють з'ясувати, наскільки сформована теоретична база відповідає напрямам підвищення конкурентоспроможності регіонів держави на сучасному етапі розвитку.

Вагомий внесок у розвиток економічних теорій, що дають змогу визначити особливості розвитку конкуренції на регіональному рівні, зробили як зарубіжні науковці (В.Кристаллер, М.Портер, Д.Рікардо, П.Самуельсон та інші), так і провідні вітчизняні вчені (В.Геєць, Я.Жаліло) [1; 4; 5; 8; 9; 10; 11; 13; 18; 19; 20].

Проте ряд проблем, пов'язаних із формуванням теоретичних засад забезпечення конкурентоспроможності регіону, залишаються невирішеними, що зумовлює необхідність подальших поглиблених досліджень. Зокрема, це стосується розгляду існуючих економічних теорій, їх класифікації, що стануть підґрунтям для формування теоретичних засад забезпечення конкурентоспроможності регіону та міжрегіональної конкуренції.

З цією метою пропонується здійснити класифікацію економічних теорій щодо розвитку та регулювання конкурентних відносин регіонів України та виокремити такі теорії, як конкуренції, стійкого розвитку, безпеки та регіонального розвитку (див. табл.).

Проведені дослідження з питань конкуренції дозволили нам виділити деякі підходи щодо розвитку теорій конкуренції.

В основу першого підходу було покладено цінову конкуренцію. Представники таких теорій цінової конкуренції, як меркантилізму, абсолютних та відносних переваг, взаємного попиту, факторної теорії (Т.Мен, А.Монкретьєн, Е.Міссельден, Дж.Чайлд, Ч.Давенант, А.Сміт, Д.Рікардо) вважали, що основою забезпечення конкурентоспромож-

ності країни є рівень цін на ті чи інші фактори виробництва та їх порівнянність між країнами [9; 12].

В основу даних теорій покладено ідею про те, що регіони держави повинні спеціалізуватись на тих видах виробництва, для здійснення яких вони мають конкурентні переваги порівняно один з одним. Регіон формує конкурентні переваги в тих видах економічної діяльності, де інтенсивно використовуються надлишкові або дешеві фактори виробництва. Водночас регіони можуть одержати переваги за рахунок менших витрат на виробництво тих чи інших товарів, вивозити їх за межі регіону, одночасно ввозячи ті, виробництво яких вимагає значних витрат і знижує конкурентні переваги регіону.

В основу другого підходу до розвитку конкуренції було покладено інвестиції як визначальний чинник забезпечення конкурентоспроможності країни. В межах цього підходу варто виокремити такі теорії, як теорія взаємного попиту, теорія інтерналізації, теорія інвестиційного розвитку (Дж. Міль, П.Баклі, М.Кассон, Дж.Даннінг, Р.Нарул, Й.Бехер та ін.) [13; 14]. Ці теорії можуть бути використані на регіональному рівні шляхом нарощення конкурентних переваг на інвестиційній основі. Так, регіони мають змогу одержати конкурентні переваги у вигляді додаткового капіталу, наприклад, за рахунок підвищення своєї інвестиційної привабливості.

На нашу думку, регіонам держави необхідно залучати інвестиційні ресурси в інноваційний розвиток, який є вирішальним чинником забезпечення конкурентоспроможності як регіонів держави, так і країни в цілому. Посилення конкуренції на сьогодні висуває нові вимоги до переходу на інноваційну модель розвитку економіки, в зв'язку з цим конкуренція, яка базується на інноваційній основі, набуває особливої ваги в ринкових умовах.

Найвищою формою розвитку конкуренції є конкуренція на основі інновацій, яка формує третій підхід до досліджень генези теорій конкуренції.

The review of competition theories, steady development, regional development, safety is carried out for the purpose of forming the theoretical principles providing the region competitiveness and management the competition between the regions. On the basis of their synthesis the theory of providing the region competitiveness and competition between the regions is developed, the structural pattern of its maintenance understanding is offered.

Здійснено огляд теорій конкуренції, стійкого розвитку, регіонального розвитку, безпеки на предмет формування теоретичних засад забезпечення конкурентоспроможності регіону та регулювання міжрегіональної конкуренції. На основі їх синтезу розроблено теорію забезпечення конкурентоспроможності регіону та міжрегіональної конкуренції, запропоновано структурну схему розуміння її змісту.

Представники цього підходу вважали, що підвищити конкурентоспроможність можна за рахунок нарощення конкурентних переваг в інноваціях [1; 13; 14; 15]. Всі регіони держави повинні прагнути до створення інноваційної моделі розвитку, яка б забезпечувала безперервне підвищення науково-технологічних знань та їх використання з метою зростання валового регіонального продукту, а завдяки цьому – забезпечення конкурентоспроможності регіонів країни. Посилення конкурентних переваг в інноваціях дозволить поліпшити якісні та кількісні параметри (характеристики) розвитку економіки регіону. Однак слід пам'ятати про те, що різні види економічної діяльності регіонів країни мають різні темпи впрова-

Таблиця. Класифікація економічних теорій розвитку

Група теорій	Вид теорії
Теорії конкуренції	Теорія меркантилізму
	Теорія абсолютних та відносних переваг
	Теорія взаємного попиту
	Факторна теорія
	Теорія взаємного попиту
	Теорія інтерналізації
	Теорія інвестиційного розвитку
	Теорія постіндустріального суспільства
	Теорія інформаційної економіки
Теорія конкурентного регіоналізму	
Теорії сталого розвитку	Теорія збалансування соціального, економічного та екологічного розвитку
Теорії регіонального розвитку	Теорія розміщення сільського господарства
	Теорія розміщення промисловості
	Теорія просторової економічної рівноваги
	Теорія центральних місць
	Теорія дифузії нововведень
	Теорія центр-периферія
	Теорія полюсів зростання
	Теорія вирівнювання цін на фактори виробництва
Теорія вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів	
Теорії безпеки	Теорія потенційних конфліктів
	Теорія національної безпеки
	Теорія ризику
	Теорія потреб людини
	Теорія катастроф

дження інновацій. Тобто інноваційність розвитку в одних видах діяльності може супроводжуватись повільним науково-технічним прогресом в інших. У свою чергу держава, використовуючи різні стимулюючі інструменти, повинна забезпечити сприятливі умови для розвитку тих видів діяльності, які мають низькі темпи впровадження інновацій задля забезпечення стійкого розвитку регіону. Водночас спрямування обмежених інвестиційних ресурсів на нарощення конкурентних переваг в інноваційності одних видів діяльності може супроводжуватись їх недоотриманням іншими видами економічної діяльності, що відповідно знижує рівень активності їх розвитку. Це потребує виваженої інвестиційно-інноваційної політики, спрямованої на раціональний, збалансований перерозподіл інвестиційних ресурсів з метою забезпечення інноваційної активності регіону в контексті пріоритетів стійкого розвитку регіону та держави.

Існуючі відмінності в рівнях розвитку регіонів держави значною мірою впливають на можливості забезпечення їх стійкого розвитку та конкурентоспроможності в цілому. У своїх дослідженнях ряд науковців акцентували увагу на тому, що конкурентоспроможність є умовою забезпечення стійкого розвитку, але надалі ці дослідження не набули свого продовження [4]. Регіональні органи влади повинні прагнути до забезпечення високого рівня розвитку соціально-економічної системи регіону, його руху за принципами сталого розвитку, в основі яких лежить збалансованість економіки, екології та соціуму. Зменшення до критичного рівня будь-якого з них навіть при високих показниках інших обов'язково призведе до виникнення проблем регіонального розвитку, зниження рівня конкурентоспроможності регіону та розбалансування соціально-економічної системи регіону в цілому. Зважаючи на це, слід детальніше зупинитись на дослідженнях теорії стійкого розвитку з точки зору забезпечення конкурентоспроможності.

Ключовою ідеєю теорії стійкого розвитку є забезпечення високого рівня життя населення, що передбачає гармонійний розвиток економічної, екологічної та соціальної сфери. Забезпечення стійкого безпечного розвитку відображає, з одного боку, підтримання позитивних тенденцій у нарощенні конкурентних переваг та підвищенні конкурентоспроможності регіонів, з другого – захищеність економічних, соціальних, екологічних інтересів о-

би, населення регіону та держави, що сприяє ефективному функціонуванню економіки регіонів та держави в режимі розширеного відтворення. У зв'язку з цим конкурентоспроможність регіонів повинна ґрунтуватися на захисті їх інтересів, забезпеченні самовідтворення та спроможності протистояти зовнішнім і внутрішнім негативним чинникам. На основі цього можна буде забезпечити стійкість економічної системи держави та інтегрованість регіонів у єдиний економічний простір країни в цілому.

Стійкий розвиток передбачає комплексне вирішення економічних, соціальних, екологічних проблем, які носять як глобальний, так і загальнодержавний характер. Проте вирішуватись ці проблеми розвитку повинні насамперед на регіональному рівні, що вимагає дослідження існуючих теорій регіонального розвитку.

Проведені дослідження з розгляду теорій регіонального розвитку дозволили виділити три основні підходи, що покладені в їх основу.

Представники першого підходу (Й.Тюнен, А.Вебер, А.Льош) вважали, що в основі теорій регіонального розвитку лежить думка про те, що регіон являє собою ринок збуту продукції та послуг. Такими є теорія розміщення сільського господарства, теорія розміщення промисловості, теорія просторової економічної рівноваги. Згідно з ними регіон (територія) - це ринок із межами, зумовленими міжрегіональною конкуренцією. Кожен регіон держави шляхом суперництва змагається за ринок збуту продукції та послуг, а держава повинна за допомогою різних інструментів регулювати таку конкуренцію задля недопущення проявів монополізму та досягнення безпечних показників розвитку.

Другий підхід, що лежав в основі теорій регіонального розвитку, ґрунтувався на тому, що регіон являє собою територію, яка містить комплекс виробництв (квзікорпорацію). Цю точку зору розвивали такі науковці, як В.Кристаллер, Т.Хагерстранд, Г.Мюрдаль, Дж.Фрідман, Ф.Перру, Ж.Будвіль, Х.Лаусен, П.Потьє, що представлено теорією центральних місць, теорією дифузії нововведень, теорією центр-периферія, теорією полюсів зростання [10; 11]. За цими теоріями регіон - це сукупність підприємств, основне призначення яких - випуск конкурентоспроможності продукції шляхом ефективного використання усіх видів ресурсів. Окрім цього регіон розглядали як територію, на якій продукуються інновації з огляду на створені для цього умови.

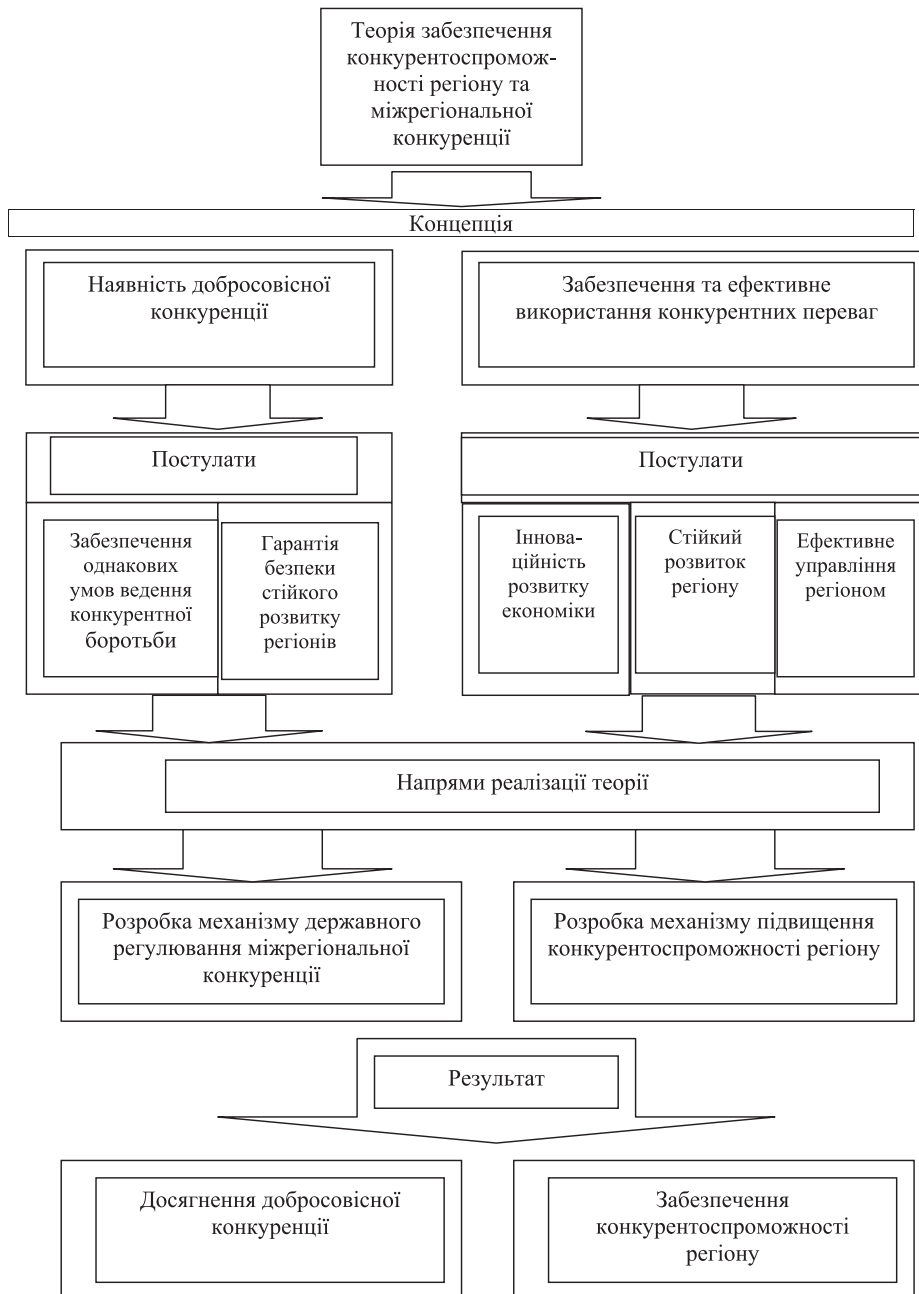
Третій підхід теорій регіонального розвитку базувався на вирівнюванні умов розвитку регіонів держави. Серед таких теорій варто виділити теорію вирівнювання цін на фактори виробництва, теорію вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів, представниками яких є П.Самуельсон, В.Столпер, Дж.Стиглер, С.Пельцман та ін. [16; 17].

Проте вважаємо, що політика, спрямована на вирівнювання рівнів розвитку регіонів держави, не є актуальною, оскільки вона не зацікавляє як слаборозвинені регіони, так і високорозвинені до пошуку подальших шляхів забезпечення конкурентоспроможності. Так, для слаборозвинених регіонів будуть відсутні стимули для подальшого розвитку за рахунок одержання дотацій, субсидій чи інших інструментів, а для високорозвинених – за рахунок вилучення коштів, які могли б залишитись у регіоні для забезпечення його конкурентоспроможності. Така ситуація не сприяє розвитку конкуренції між регіонами держави, що вимагає зміни політики вирівнювання розвитку регіонів на політику розвитку конкурентних відносин всередині держави. Відповідно це вимагає використання інструментарію, який спрямовано на стимулювання розвитку регіону, активізацію конкурентних відносин регіонів держави та розвиток їх конкурентних переваг. Тому активна роль держави в умовах ринку полягає у створенні, підтримці й захисті необхідних економічних, політичних, правових і соціальних умов розвитку конкуренції між регіонами країни. Державне регулювання має здійснюватись у напрямку пошуку орієнтирів, керуючись якими регіон може максимально використовувати наявні переваги, не загрожуючи економічній безпеці інших регіонів та цілісності держави в цілому.

Водночас низький рівень конкурентоспроможності регіону може негативно впливати на економічну безпеку, якщо рівень розвитку регіону

Рисунок. Зміст теорії забезпечення конкурентоспроможності регіону та міжрегіональної конкуренції*

* складено автором

переходить гранично допустимі показники безпеки. Поруч із цим досягнення високого рівня конкурентоспроможності регіону не завжди супроводжується забезпеченням його економічної безпеки, що пов'язано: з одного боку, з негативними економічними наслідками науково необґрунтованих економічних реформ, наявністю недобросовісної конкуренції, з другого – недостатньою інтеграцією регіонів держави у загальнодержавний та досить високою інтеграцією у міжнародний економічний простір.

Тому конкурентоспроможність регіонів держави як економічна категорія тісно пов'язана із категорією «економічна безпека». Зважаючи на те, що остання визначається як здатність економіки регіону до розширеного самовідтворення задля задоволення потреб населення, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку регіону, забезпечення конкурентоспроможності як на національному, так і на світовому рівнях, відповідно конкурентоспроможність може розглядатись як безпосередній індикатор належного рівня безпеки. З цієї метою нами

досліджено теорії безпеки, розгляд яких дозволить визначити постулати забезпечення конкурентоспроможності регіонів.

Найбільш вагомими серед теорій безпеки можна виділити теорію потенційних конфліктів, теорію національної безпеки, теорію ризику, теорію потреб людини, теорію катастроф, представниками яких є Дж. Нейман, А. Маслоу, Ж. Кювье, В. Мунтян, А. Качинський, В. Ліпкан, А. Прохожев та ін. [2; 5; 6]. Оскільки конкурентоспроможність передбачає суперництво на ринку, виборювання першості у володінні ресурсами і благами, то це відповідно може створити потенційний конфлікт між претендентами.

Саме тому така передумова виникнення недобросовісного суперництва, що призводить до конфлікту, потребує створення умов для добросовісної конкуренції та передбачення регулюючих інструментів щодо суперництва. Водночас наявність конкуренції за ресурси та блага між регіонами держави повинна забезпечити їх інтеграцію в єдиному економічному, політичному, соціальному, інформаційному просторі держави і тим самим гарантувати побудову розвинутої цілісної країни. Це потребує ефективної системи управління як країною, так і регіонами, щоб попередити вплив негативних факторів і швидко пристосуватись до змін зовнішнього середовища, щоб ці негативні явища не переросли у кризові. Таким чином, безпека є необхідною умовою життєдіяльності та життєздатності регіональної системи.

На відміну від існуючих думок авторів, вважаємо, що забезпечення конкурентоспроможності можливе при врахуванні загроз і небезпек не лише в економічній сфері, а й соціальній та економічній. Адже керуючись теорією стійкого розвитку, розвиток регіону має бути гармонійним та збалансованим у соціальній, екологічній та економічній сферах. Тому доречно ввести поняття «безпека стійкого розвитку» як визначальну характеристику конкурентоспроможності регіону.

Вище розглянуті теорії конкуренції, стійкого розвитку, безпеки та регіонального розвитку стали підґрунтям для розробки нами *теорії забезпечення конкурентоспроможності регіону та міжрегіональної конкуренції*. Кожна розглянута нами теорія розкривала окремі аспекти розвитку конкурентних відносин між регіонами, особливості їх безпечного функціонування, спрямованого на збалансоване раціональне використання всіх видів ресурсів. На основі синтезу розглянутих теорій розроблено теорію забезпечення конкурентоспроможності регіону та міжрегіональної конкуренції, зміст якої наведено на рисунку.

В основу теорії міжрегіональної конкуренції покладено ідею добросовісної конкуренції між регіонами держави за залучення ресурсів та одержання благ. Кожен регіон держави повинен стати повноправним суб'єктом конкурентної боротьби із притаманними йому конкурентними перевагами, як такий, що здатний змагатися за ресурси та економічні умови, підвищуючи рівень конкурентоспроможності. Остання є передумовою та інструментом його стійкого розвитку. Ефективне використання конкурентних переваг

сприяє досягненню стійкого розвитку регіону. Цього можна домогтися за допомогою формування системи управління регіональним розвитком на основі інновацій, що передбачає розробку механізму забезпечення конкурентоспроможності регіону. Вплив негативних факторів на стійкий розвиток регіону може спричинити зниження його конкурентоспроможності. Досягнення безпеки стійкого розвитку вимагає розробки комплексу заходів, спрямованих на досягнення стійкості регіональної системи, що передбачає механізм протидії негативним факторам.

Безпека – це стан регіону в системі його конкурентних відносин з погляду здатності до виживання та суперництва в змінюваних умовах середовища та дії негативних факторів впливу. Якщо регіони, конкуруючи між собою, досягають при цьому стійкого розвитку, то це визначає добросовісну конкуренцію. Забезпечення добросовісної конкуренції можливе шляхом створення в державі для її регіонів однакових умов ведення конкурентної боротьби.

Якщо в умовах конкурентної боротьби порушується стійкість регіональної системи, вона виходить за гранично допустимі межі й розвиток стає небезпечним, то це потребує регуляторних дій міжрегіональної конкуренції. Розробка та впровадження механізмів державного регулювання міжрегіональної конкуренції та підвищення конкурентоспроможності регіону дозволить досягти бажаного результату – забезпечення добросовісної конкуренції та нарощення конкурентоспроможності регіону.

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропонована теорія забезпечення конкурентоспроможності регіону та міжрегіональної конкуренції розкриває механізм взаємодії регіонів держави щодо конкуренції за ресурси і блага, розвитку конкурентного середовища держави в напрямку забезпечення добросовісної конкуренції, формування й нарощення конкурентних переваг, реалізація яких сприятиме безпечному стійкому розвитку інших регіонів країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Белл Д. – М.: Akademia, 1999. – 378 с.
2. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика. Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 528 с.
3. Герасимчук З. В., Ковальська Л. Л. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика. Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 248 с.
4. Жаліло Я. А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
5. Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи. – К., 2003. – 472 с.
6. Мунтіян В. Економічна безпека України. – К., 1999. – 463 с.
7. Попов Г.Х. В каком веке мы живем? / Попов Г.Х., Аджубей Н.А. // Наука и жизнь. – 2003. – №11. – С. 15-19.
8. Портер М. Международная конкуренция / Портер М.; пер с англ. под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
9. Рикардо Д. Начало политической экономики и налогового обложения / Д. Рикардо. – М.: Экономика, 1995. – 680 с.
10. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підруч. / [С.І. Дорогунцов, Т.А. Заяць, Ю.І. Пітюренко та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України С.І. Дорогунцова. – К.: КНЕУ, 2005. – 988 с.
11. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. / [за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка]. – К.: Фенікс, 2007. Т.1. – 544 с.
12. Управління зовнішньоекономічною діяльністю / [Кредісов А.І., Березовенко С.М., Биков Г.М., Волошин В.В. та ін.]; під заг. ред. А.І. Кредісова. – К.: Серажим, 1997. – 448 с.
13. Bukly P., Casson. M. The Economic Theory of the Multinational Enterprise. – London, 1985.

14. Dunning J.H., Narula R. Foreign direct investment and governments: catalysts for economic restructuring // Review of World Economics. – 1997. – Vol.2. – №133.

15. Hamel G., Prahalad C.K. Competing for the Future. – Harvard Business School Pres. Boston (Mass), 1994.

16. Human Development Report 2003 Millennium Development Goals A Compact among Nations to End Human Poverty/ – UNDP. Oxford Press. 2003.

17. Klamut M. Konkurencyjnosc regionow. – Wroslaw AE, 1999.

18. Michael E. Porter, Jeffrey D. Sachs, and Andrew M. Warner. Executive Summary: Current Competitiveness and Growth Competitiveness, in The Global Competitiveness Report 2000. – Oxford: Oxford University Press. – 2000. – p. 14.

19. Porter Michael E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: The Free Press, 1985.

20. Porter Michael E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. - New York: The Free Press, 1980.

21. Папкін П., Странд Дж. Strand R. International Competitiveness a Meaningful Concept? In C. Roe Goddard, John T. Rassesmith and John G. Conklin, eds. International Political Economy: State Market relations in the changing Global Order Boulder, Lynne Rienner, 1996. – p. 118.